

Latijnse begrippen

A

acc., acatholicus	niet katholiek
A.D. (Anno Domini)	in het jaar des Heren
adepta/tus	verkrijgen
ab hoc	die vanaf deze dag
ab hoc mense	van deze maand af
ad matrimonium inscripti	ingeschreven voor het huwelijk
ab obstetrice baptisatus est	is gedoopt door de vroedvrouw
abii, abitum	vertrekken, heengaan, sterven
abiit	is vertrokken, gestorven
actum	geschied, gedaan
adolescens	jong man ongehuwde man
adolescentis	ongehuwde jonge dochter
ad patres	overlijden, naar de (voor)vaderen gaan
adulterium	echtbreuk, overspel
adultus	overspeligen
aeternitas, -tatis	eeuwigheid
affidatus	verloofd
affiniatis	aanverwantschap, zwagerschap, verwantschap door aanhuwelijken
agnoscere, agnovi, anitum	(kind) erkennen
alias alias.....,	ook bekend als, bijgenaamd, oftewel
ambo	beiden
ambo hic nati	beiden hier geboren
amita tante	van vaderszijde
annex, annexus	toegevoegd, verbonden
ante, antea	voor(heen), vroeger
ante ad catholicam conversa	voorheen bekeerd tot het katholicisme
ante meridiem, ante merianus	voormiddag (s)
avi	grootouders van het kind
avia	grootmoeder van het kind
avuncula	tante van moederszijde
avunculus	oom van moederszijde of zwager der zuster
avus	grootvader van het kind

B

bannus	afkondiging
baptismo	doopsel
baptismum necessitatis	nooddoop
baptizata est	zij is gedoopt
baptizati sunt	zij zijn gedoopt
baptizatus est	hij is gedoopt
baptizavi	ik heb gedoopt
benedictio(benedicat)	(huwelijks)inzegening
brevis	kort

C

capellano
caelebs, coelebs
ceterus(ceteri)
cinca
cognatus
collateralis
concubinatus
concupitus anticipatus

conjugum
conjuncti(o)
consanguinitatis
contraxit(sponsalia)
contraxerunt matrimonium
conversus
copula (cop.)
copulati
copulati sunt
coram testibus
cujus
cujus
cum
dispensatione impedimenti
consanguinitatis
custo(s)

kapelaan
vrijgezel
andere
vijfde
bloedverwant
bloedverwantschap in de zijlinie
samenwonen buiten het huwelijk
gemeenschap voor het huwelijk coniu(n)x conjuges (conjug)
echtgenoten, echtelieden
van de echtelieden
(echt)verbintenis, huwelijk
van de bloedverwantschap
ondertrouw
sloten een huwelijk
bekeerd tot
conjugalis echtvereniging
huwelijks voltrekking
zij zijn getrouwd
ten overstaan van de getuigen
van wie de
pater van wie de vader
met
met vrijstelling van huwelijksbeletsel
door verwantschap
koster

D

D:P: designatus patrinis
de consensu
defunctus
designatus
dictus
dies
dispensatione
dispensatio in bannis
dispensatione affinitatis
dominus, referendus dominus

heer (van adel)
met toestemming van
overleden
aangewezen
genaamd
dag
dispensatie, vrijstelling, ontheffing
dispensatie in de (3) huwelijksafroepen
dispensatie aanverwantschap
heer, eerwaarde heer

E

è, est
ecclesia(e)
ecclesiasticus
eius

is
kerk
predikant
zijn, van hem

eodum dato
et
e, ex
ex comitatu
expositus/a

(die) op de zelfde datum(dag)
en
uit
inwoner van
vondeling (e)

F

facit
factis praescriptis proclamationibus
factis praevis tribus bannis
factus tribus proclamationibus
ferrarius
filia (flia, fla, fl)
filius (flius, fls, fl)
frater
frater patris, matris

maakt, is
na de voorgeschreven roepen
na de drie voorziene roepen
na de drie gebruikelijke roepen
smid
dochter
zoon
broer, broeder, tweeling broer
broer van de vader, moeder

G

gemelli, gemellae
gemini, geminae
gradus

tweeling m, vr
tweeling m, vr
graad van bloedverwantschap

H

habitans
hodie
hora
humatus
hujus

inwoner, inwonend
vandaag
uur
begraven
van deze, van hier

I

ibidem
illegitimus
impedimenta/tum
in facie ecclesiae
in facto
infra scripto
inierunt (matrimonium)
(in) loco
infans
in matrimonium iuncti
innuptus
interfuere, interfuerunt
irrevocabile

Bij, aldaar
onwettig
huwelijksbeletsel, hindernis
ten overstaan van de kerk
door de daad zelf, inderdaad
ondergetekende
zij zijn (een huwelijk) aangegaan
in de plaats van
kind
(zijn) in het huwelijk verbonden
ongehuwd
zij waren aanwezig
dat men niet herroepen mag

iuncti

zij zijn verbonden

J

jam

juncti sunt (matrimonio)

nu, reeds

zijn verbonden (in het huwelijk)

L

lateralis

legitima/mus

legitimus est per subsecutum

matrimonium

linio (linea)

tot een zijlinie behorend

wettig, wettelijk

is gewettigd door het daarop gevolgd huwelijk
(geslachts)lijn

M

marita, mariti, maritus

mater/matr.

mater matris

matertera

matrimon juncti sunt

matrimonium legitime

matrina

mensis

militus

mixto gradu consanguinitatis

mixtus

monitiones

mortuus

echtgenote, echtbaar, echtgenoot

moeder

moeder van de moeder (grootmoeder)

tante van moederszijde

zijn in het huwelijk verbonden

wettelijk huwelijk

meter, doophefster

maand

soldatenkind

gemengde graad van verwantschap

gemengd (bij bloed- en aanverwantschap)

huwelijksafkondiging

gestorven, overleden

N

natus, nata

nati (nti)

naturales

necessitas

nepos, nepotis

nomen, nominis

nomine

nondum

nunc

m., vr. geboren

geboren als (naam van ouder bij doop)

onwettig (kind)

noodzaak

kleinzoon of neef, kleindochter of nicht

naam

in naam van

nog niet

nu

O

obierunt

obiit

zijn overleden

is overleden

obtentus
obtra dispensatione
oès
olim
omnes
oriundus
ortus

verkregen
na het verkrijgen van vrijstelling
allen
vroeger
allen
afkomstig van, afstammend van, kind van
afkomstig

P

parentes
partus
pater/patr.
pater patris
pater spondae
pater sponsi
patrin -us, -a, i peter, meter,
patris soror
patruus
pauper
per matriomonium subsequens
ligitimus
afk. p.m.s.l.
petitas dispensatione
post na,
post tradium catalogum
posthumus pp parentes
prae, pro
pridie
prim-us, -a,
proculatorium
proles naturalis
proles spuria
pro secunda vid(ua)
in proprio/propria
ptri patrini puella, puer
puto

ouders
bevalling
vader
vader van de vader (grootvader)
vader van de bruid
vader van de bruidegom
peter & meter (doopgetuigen)
vaderszuster, tante
oom van vaderszijde
arm

door het huwelijk van zijn ouders alsnog gewettigd
onwettig kind,
verzoek om vrijstelling
nadat
na het overdragen van de naamlijst
kind na overlijden van de vader geboren
voor
daags ervoor
eerst kind, m. vr.
volmacht
wettig kind
onwettig kind, bastaard
voor de 2e keer weduwe
in zijn/haar huis
meisje, jongen/kind
vermoedelijk

Q

quae nominavit patrem
quae patrem declaravit
quae patrem designare recusavit
quam, quem
quondam
quorum

die als vader noemde
die als vader noemde
die weigerde de vader te noemen
welk (bij kind) m. vr.
wijlen
waarvan de (meervoud)

R

RD

eerwaarde heer

S

septimus
seq(u)enti
sine
solemnitate
solete
sponsalia
sponsa
sponsus
sobrina
sobrinus
socer, socrus
socrinus
solemnisatus
solutum
solvit, solv.
sorius
soror matris
soror patris
sponsa, sponsus, sponsi
spuria, spurius
sub conditione
sunt
suscepit , susceperunt
susceptor, susceptores
susceptores erant, fuerunt

zevende
volgende
zonder
plechtigheid, viering
alleenstaande vrouw
ondertrouw
bruid
bruidegom
nicht van moederszijde
neef van moederszijde
schoonvader, schoonmoeder
zwager
(is) bevestigd, ingezegend
ongetrouwd
heeft betaald
zwager
zuster van de moeder
zuster van de vader
bruid, bruidegom, bruidspaar
onwettige dochter, zoon
onder voorwaarden
(zij) zijn
(hij/zij) hief ten doop, (zij) hebben ten doop geheven
doopheffer, doopheffers
de doopgetuigen waren

T

testes
tribus habitis proclamationibus

getuigen
na de drie huwelijksafkondigingen

U

ut
uti mater in partus doloribus coram
obsterice declaravit
ut supra
ut dicitur
uxor, uxoris

zoals, even(als)
zoals de moeder in barensweeën aan mij de vroedvrouw
verklaarde
als hierboven (staat geschreven)
zoals gezegd wordt
echtgenote, van de echtgenote

V

V.D.M of Verbi Divini
veteri
vide
vidua, viduus
vidua relicta
vir
virgo
vulgo

Minister bedienaar van het goddelijke woord, predikant
oud/bestaande
zie
weduwe, weduwnaar
nagelaten weduwe
man
maagd, jonge dochter, non
in de volkstaal (alias)

M aanden

Nederlands Latijn 1810 - 1813

januari Ianus, januarius, -ii
februari februarius, -ii, februa
maart martinus, -ii, martius
april aprilis
mei maia, maius, -ii,
juni junio, junius, -ii
juli julius, -ii
augustus augustus, -ii
september september, -bris, bre
oktober oktober, -bris, ber,
november november, -bris, bre,
december december, -bris, bre,
september
oktober
november
december

Louwmaand
Sprokkelmaand
Lentemaand
Grasmaand
Bloeimaand
Zomermaand
Hooimaand
Oogstmaand
Herfstmaand
Wijnmaand
Slagtmaand
Wintermaand
7ber, 7bris, 7bre
8ber, 8bris, 8bre
9ber, 9bris, 9bre
Xber, Xbris,

Begrippen in documenten

[Bron Johan de Bijl]

Lijst met technische begrippen in de documenten van de schepenbank, hoofdzakelijk gebaseerd op het Woordenboek der Nederlandsche Taal, M. de Vries, L.A. te Winkel e.a. eds. ('s-Gravenhage, Leiden 1882 e.v.), passim, en de Grote Winkler Prins Encyclopedie, XX (Amsterdam/Brussel 182), p. 152.

Aantaal, aentael:

aanspraak; gerechtelijke eis (ius rei vindicationis).

Arg:

boosheid, slechtheid; zonder arg of list: zonder boze of listige bedoeling, zonder bedrog of slinkse streken.

Arglist, argelist (taalkundige koppeling van arg en list):

boze of listige bedoeling.

Bandijk:

dijk die gerechtelijke geschouwd werd; later in het algemeen een rivierdijk.

Beurmeester:

zie borgmeester.

Borgmeester, borgemeester, ook beurmeester:

speciale functionaris uit het midden van de schepenen gekozen; verantwoordelijk voor het innen van plaatselijke lasten. Niet te verwarren met burgemeester, een overheid(spersoon), belast met de dagelijkse leiding der zaken in een stad.

Calangie, calange:

beschuldiging, aantijging; kwekking, overlast; geschil, twist; verzet tegen een eis of tegen een vonnis; bekeuring.

Cijns, cijs, chijns, chijs, tsijns:

heffing door de overheid; belasting; schatting; (Znl.) erfpacht. Het woord is naar betekenis en etymologie niet gelijk aan accijns, een belasting geheven van levensmiddelen en andere waren van dagelijks gebruik.

Commer:

arrest, handlegging, met betrekking tot goederen (beslag) en met betrekking tot personen (gijzeling); aanspraak, vordering; last, verplichting tot (geregelde) betaling van een zekere som, rustende op een zaak of op een persoon, servituut; schuld; verplichting tot betaling van een schuld.

Compareren:

verschijnen, inzake voor het gerecht.

Dijkgraaf:

voorzitter van een dijk- of waterschapsbestuur, in wiens handen tevens het dagelijks bestuur berust.

Dingbank:

rechtbank van schout en schepenen.

Drossaard, drost:

stadhouder of plaatsvervanger van de plaatselijke heer of landsheer, met rechterlijke en bestuurlijke taken ten platte lande.

Erfmangeling:

ruiling van loten of delen daarvan uit een erfscheiding; herverkaveling avant la lettre.

Halm:

bij bepaalde Germaanse stammen gebruikt als rechtsymbool. Door het wegwerpen van een halm werd aangeduid het plechtig afstand doen (vertiën) van een onroerend goed of erf, of van een nalatenschap die men niet wilde aanvaarden. Halmelijk vertijgen of halmelinge vertijgen (in akten voorkomend als voltooid deelwoord vertegen) betekent met de hand, halm en mond, dus officieel, plechtig, mondeling, met handslag, overdragen.

Ham:

hoek; een inham is een hoek van water in het land, een uitham een hoek van land in het water; aangeslibde hoek van land; met houtgewas begroeide waard, griend; stuk grasland, in of aan het water gelegen weiland.

Heemraad:

in de Middeleeuwen: (lid van een) college uit de dorpsbewoners om de plaatselijke vertegenwoordiger van de landsheer van raad te dienen in de aangelegenheden van het dorpsbestuur (dus ook die van de dijk); vandaar in het bijzonder met betrekking tot de vertegenwoordiger van de

landsheer of dijkgraaf: (lid van een) college van raadslieden, ook van rechters, in dijk- en polderzaken tot bijstand van de dijkgraaf. De term heem slaat op de grond, zoals de dijken, de afwateringen en de wegen. Een heemraad sprak ook vonnis op het gebied van het heemrecht.

Helmelinge, halmelinge, halmelijke:
door middel van de halm (zie halm).

Hofstad: hofstede, hofstee:
(pacht)hoeve.

Hond, hont:
één zesde deel van een morgen, 0,165 hectare (zie aldaar). Zie ook roede.

Maaggescheid:
boedelscheiding (maag betekent hier bloedverwant).

Mergen:
zie morgen.

Momber, momboir, momboor:
voogd over een onmondige, sinds de zeventiende eeuw meestal voogd over een minderjarige (tot 25 jaar). Soms wordt onderscheid gemaakt tussen mombers en voogden (vgl. tutores en curatores in het Romeinse recht). Ook: gemachtigde of bestuurder, of zelfs beschermer of toezienaar. Het woord is afgeleid van munt, dat gezag betekent.

Morgen:
meestal 0,99 hectare, de hoeveelheid grond die een landman in één morgen ploegen kon. Zie ook: hond.

Naarderschap:
van naderen of vernaarderen = naasten (retrahere emptionem iure proximitatis).

Naasten:
gebruik maken van het recht tot het weer inkopen door de verkoper; gebruik maken van het recht om in de plaats te komen van de koper bij verkoop van onroerend goed; gebruik maken van het recht om eigenaar te worden tegen een bepaalde vergoeding; in bezit nemen, zich toe-eigenen.

Opdragen:
aanbieden, aan iemand toe-eigenen of wijden, aan iemand in eigendom overdragen; afstand doen van.

Opwinnige verkoop: van opwinnen (ook: uitwinnen): gerechtelijk onteigenen.

Renontieren: renonceren, van een zaak afzien, een zaak opgeven.

Rentmeester:
persoon verantwoordelijk voor het innen van de pachten voor de (lands)heer.

Roede:
een vierkante roede bedroeg nu eens 33,06 m², dan weer 30,69 m². Er gingen 50 vierkante roeden in één hond (zie aldaar).

Schaar:
eenheid van een aandeel in het gemeenschappelijke bezit aan weide of bos; eenheid van het gebruik van gras, uitgedrukt in stuks vee; eenheid van grondbezit.

Schepen:

oorspronkelijk een uit de bevolking van het rechtsgebied gekozen lid van een college dat in eerste aanleg met rechtspraak, vervolgens als lid van de stedelijke overheid ook met wetgeving en bestuursfuncties belast. Een schepen vonniste in civiele en criminele zaken en was bevoegd op het terrein van de vrijwillige rechtspraak, wat inhoudt dat allerlei overeenkomsten en verbintenissen voor hen werden gesloten en door hen werden geregistreerd. In sommige streken, zoals in Brabant, was een schepen ook bestuurder: hij vaardigde reglementen uit, was verantwoordelijk voor de openbare orde en droeg zorg voor de plaatselijke financiën. Vanaf de late middeleeuwen werden schepenen voor de duur van telkens één jaar benoemd; tijdens de achttiende eeuw veranderde dat soms tot een benoeming voor het leven. Loon kregen zij niet, wel vergoedingen, geschenken en vrijstellingen.

Het woord schepen is waarschijnlijk ontstaan uit het Latijnse begrip scabinus (lid van een schepenbank). De schepen was een lid (ambtenaar) van een college van oordeelvoerders (oordeelvinders) die op rechtszittingen van het volksgerecht (ding) hun oordeel uitspraken. Dit oordeelvoorstel werd al dan niet bevestigd door verplicht aanwezige volksgenoten. Later verviel de verplichte bijwoning (dingplicht) door de volksgenoten bij een rechtszitting en stelde het college van schepenen het oordeel vast. In de Nederlanden kende men de term schepen en schepenbanken van de Middeleeuwen tot 1796 (einde van het Ancien Régime).

(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Schepen>)

Een schepenbank is tijdens het Ancien Régime de voorloper van de huidige schepencolleges (bestaande uit een burgemeester en wethouders of schepenen). De taken van de schepenbank gingen echter verder dan de huidige taken van burgemeester en wethouders of schepenen.

Op de eerste plaats hadden zij een rechterlijke taak wat personen en goederen aanging die binnen hun rechtsgebied (de heerlijkheid) vielen. Naargelang de graad van de jurisdictie (hogere, middele of lagere jurisdictie) was de schepenbank bevoegd om bepaalde misdrijven tot een zekere kapitaalwaarde te berechten en uitspraak te doen in burgerlijke geschillen. Ook criminele zaken (hogere jurisdictie) konden tot haar bevoegdheid behoren, veelal met uitzondering van deze waarvoor lijfstraffen golden (deze rechtspraak werd waargenomen door landsheerlijke ambtenaren, zoals grootbaljuws, hoofdschouten, drossaards, amman, ...)

De overdracht van onroerend goed (goedenissen) en erfverdelingen (lotingen) vonden eveneens plaats voor de schepenbank, die hierop een registratierecht (pontpenning) mocht heffen.

De schepenbank had ook tal van bestuurlijke taken. Op regelmatige geërfden dagen (ook goudagen genoemd) bespraken ze het gemeentebestuur. Dit omvatte ook de organisatie van de inning van zekere belastingen die verschuldigd waren aan de dorpsheer, de aanstelling van onderwijzers en vroedvrouwen, het zorgdragen voor de begaanbaarheid van wegen en waterlopen (belijden genoemd), beheren van gemeentegronden en het verzekeren van de veiligheid van het dorp.

De leden van de schepenbank noemt men de schepenen, wier verkiezing eveneens ter goedkeuring aan de heer moest voorgelegd worden. Samen met de voorzitter formuleerden de schepenen een vonnis. Diepgaande juridische kennis was hierbij niet echt noodzakelijk want er werd geoordeeld naar gewoonrecht. Een beslissing van de schepenbank kon slechts worden aangevochten door ten hoofde te gaan bij een hoofdbank die dezelfde costume volgde. Dit is te vergelijken met de hedendaagse beroepsprocedure, evenwel met dit verschil dat een schepenbank soeverein bleef (een wijzigbaar vonnis werd gewoon als advies teruggestuurd vanuit de hoofdbank, waarna de schepenbank eventueel haar vonnis wijzigde). Een schepenbank telde afhankelijk van de vorm van jurisdictie vier of zeven schepenen. De schepenen kwamen veelal uit de leidinggevende geslachten. Een schepenambt bleef soms eeuwenlang in een familieverband verankerd.

De griffier (ook secretaris of gerechtsschrijver) was samen met de voorzitter wellicht het best vertrouwd met de afhandeling van een juridische zaak en de kennis van het gewoonrecht. Hij noteerde de protocollen en hield registers bij van de registreerde akten. Bij de griffier kon men terecht voor afschriften van een akte (een zogenaamde vidimus). In kleine heerlijkheden verzorgde hij ook de inning van de grondbelasting (cijns) ten behoeve van de dorpsheer.

Bij de schepenbank behoorde ook dikwijls een bode of preter, die eveneens door de bezitter van de jurisdictie werd benoemd. Hij fungeerde als bode voor de meier, maar werd ook belast met politionele taken te vergelijken met het ambt van veldwachter. Hij verzorgde ook de publicatie van vonnissen

(veelal door proclamatie en aanplakken van het vonnis op de kerkdeur), het omroepen van berichten, toezicht op jacht, visserij, landlopers, herbergen, etc.
(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Schepenbank>)

Scoltis, scholtis, schout, schouteth:

overheidspersoon die in een stad aan het hoofd van het gerecht en de politie stond, of op het land de lagere jurisdictie uitoefende.

Vanaf de hoge middeleeuwen was hij bijvoorbeeld hoofd van het dorpsbestuur van een schoutambt. Ook kon de schout de voornaamste bestuurder zijn binnen een heerlijkheid; hij werd dan aangesteld door de heer om in diens naam te handelen. In een boerenambacht werd de schout ook wel huisman (huesmann) genoemd en was hij een niet-horig bezitter van een vrij overerfbare hoeve. In steden kon de schout worden gezien als hoofd van het justitieel apparaat. Hij was openbaar aanklager, hoofd van het opsporingsapparaat en zat het gerecht voor (de vierschaar).

Vergelijkbaar met de functie van de tegenwoordige burgemeester had de schout de taak om als beambte (villicus) in dienst van zijn heer de leenmansplichten te innen en schulden te delgen. De naam is dan ook afkomstig van het Duitse Schuld heissen en verbasterd tot Schultheiss, schulte, en schout (gelatiniseerd naar scultetus). [...]

In de oud-germaanse rechtspraak (ding) was de schout de voorzitter en was zijn taak te vergelijken met die van een altman of meier. De schout had een drieledige functie. Hij vormde samen met de schepenen en de secretaris het dagelijks bestuur van de gemeente. Daarnaast was de drossaard de aanklager in criminele zaken, en zat hij de rechtszittingen van de schepenbank voor. Tenslotte was hij hoofd van politie. Als voorzitter van het plaatselijk bestuur, hoofd van de plaatselijke politie en officier van justitie lijkt de functie van schout nog het meest op die van de huidige burgemeester. In de achttiende eeuw veranderde de naam schout in drossaard. Na de instelling van de gemeenten onder Napoleon in Nederland in 1811 werd de naam maire ingevoerd voor burgemeester, die in 1814 werd gewijzigd in burgemeester, in 1817 in schout en in 1825 definitief (per Koninklijk Besluit) naar burgemeester. (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Schout>)

Schouwing:

inspectie van bouw- of grondwerken, wegen, wateren, dijken, etc.

Stadhouder:

plaatsvervanger van de landsheer.

Tocht:

het trekken van voordeel uit zeker goed of kapitaal; vruchtgebruik.

Tochtenaar, tochteresse:

persoon die het vruchtgebruik heeft.

Vertijgen (voltooid deelwoord vertegen):

afstand doen van, de aanspraak laten varen op, het recht laten varen op, het eigendomsrecht opgeven van; overdragen, afgeven, van de hand doen; afwijzen (van een erfenis met schulden); boedelscheiding afhandelen, scheiden en delen.

Vesten:

gerechtelijk overdragen; met een eed, belofte, zegel, of handtekening bekrachtigen.

Vorster:

persoon die van overheidswege belast is met het toezicht over de bossen van zeker gebied en met de controle op de naleving van de bosrechten; houtvester, boswachter; van overheidswege aangestelde opzichter over velden, weiden en andere gemeente- of markgronden, onder meer ook met de taak het loslopende vee te schutten; gerechtelijk en/of politieel ambtenaar die overtredingen vaststelt en meldt, die de orde handhaaft enz. (vergelijkbaar met de latere veldwachter); (Brabants) gerechtelijke

ambtenaar die de dagvaardigingen doet, pandingen verricht, beslag legt, boetes int, bepaalde officiële aankondigen doet enz.; gerechtsbode (vergelijkbaar met de latere deurwaarder).

Wilneer:

wijlen, zaliger.